

УДК 37.047:371.134-056.262

**ІДЕНТИФІКАЦІЯ З УСПІШНИМИ ПРЕДСТАВНИКАМИ СХОЖОГО ДОСВІДУ ЯК
ЧИННИК ІНТЕГРАЦІЇ В СУСПІЛЬСТВО МОЛОДІ З ОСОБЛИВИМИ
ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ**

О.А. Клопота¹⁰

кандидат педагогічних наук, соціальний педагог,
Запорізький багатопрофільний лицей №99
e-mail: spedagog@inbox.ru

**ИДЕНТИФИКАЦИЯ С УСПЕШНЫМИ ПРЕДСТАВИТЕЛЯМИ СХОЖЕГО ОПЫТА
КАК ФАКТОР ИНТЕГРАЦИИ В ОБЩЕСТВО МОЛОДЕЖИ С ОСОБЫМИ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ**

О.А. Клопота

кандидат педагогических наук, социальный педагог,
Запорожский многопрофильный лицей №99

**IDENTIFICATION WITH SUCCESSFUL REPRESENTATIVES OF SIMILAR
EXPERIENCE AS A FACTOR OF SOCIAL INTEGRATION OF YOUNG PEOPLE WITH
SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS**

O.A. Klopota

PhD in Pedagogy, social educator, Zaporozhye multidisciplinary liceum № 99

У статті розглядається роль ідентифікації в процесі інтеграції молодих людей з особливими освітніми потребами у суспільство. Представлене дослідження складається із двох частин. По перше – визначення особливостей взаємин старших класів загальноосвітніх шкіл для осіб з особливими освітніми потребами. По-друге – експертна оцінка соціально-психологічної адаптації осіб з особливими освітніми потребами у молодіжному середовищі.

Доведено: якщо стереотипне сприйняття оточуючими як «неповноцінних» посилює негативне сприйняття молодою людиною світу і себе в ньому, то взаємодія й ідентифікація з успішними представниками схожого досвіду має позитивний вплив на перспективи інтеграції в суспільство молодих людей з особливими освітніми потребами. Таку ідентифікацію можна розглядати як засіб розвитку позитивної Я-концепції, розширення можливостей соціального взаємодії і самореалізації, підвищення впевненості в собі, самореалізації та соціальної успішності цих молодих людей.

Ключові слова: *молоді люди з особливими освітніми потребами, адаптація, інтеграція, позитивний імідж, самореалізація і соціальна успішність.*

В статье рассматривается роль идентификации в процессе интеграции молодых людей с особыми образовательными потребностями в общество. Представленное исследование, состоит из двух частей. Во-первых – определение особенностей взаимоотношений старшеклассников общеобразовательных школ с одноклассниками, имеющими особые образовательные потребности. Во-вторых – экспертная оценка социально-психологической адаптации лиц с особыми образовательными потребностями в молодежной среде.

Доказано: если стереотипное восприятие окружающими как «неполноценных» усиливает негативное восприятие молодым человеком мира и себя в нем, то взаимодействие и идентификация с успешными представителями схожого опыта оказывает позитивное влияние на перспективы интеграции в общество молодых людей с особыми образовательными потребностями. Ее можно рассматривать как средство развития позитивной Я-концепции, расширения возможностей социального взаимодействия и самореализации, повышения уверенности в себе, самореализации и социальной успешности этих молодых людей.

Ключевые слова: *молодых людей с особыми потребностями в образовании, адаптации, интеграции, положительного имиджа, самореализации и социальной успешности.*

The article examines the role of identification in the process of integration of young people with special educational needs into the society. The results of the study consists of two parts. Firstly – determine the characteristics of the relationship of senior secondary schools for people with special educational needs. Secondly – expert assessment of socio- psychological adaptation of persons with special educational needs in the youth environment.

¹⁰ © Клопота Ольга Анатоліївна, 2014

Ліцензується на умовах Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

We prove that if the stereotypical perception of others as «defective» reinforces the negative perception of the young man of the world and ourselves in it, the identification of carriers with similar successful experience will have a positive impact on the prospects integration into society of young people with special educational needs. It can be considered as a means of developing a positive self-concept, the empowerment of social interaction and self-actualization, enhancement of self-confidence, self-fulfillment and social success of these young people.

Keywords: *young people with special educational needs, adaptation, integration, positive image, self-fulfillment and social success.*

Як свідчать дані світової статистики, кількість людей з інвалідністю складає 7-10% від населення країни. При цьому, дітей-інвалідів на планеті на початку XXI століття – близько 100 млн., а в Україні – більше 168 тис. За останнє десятиліття показники порушень здоров'я дітей зросли на 21,5% [1].

З ростом суспільної цінності «людини успішної» особливої ваги набуває проблема пошуку адекватних способів подолання соціальної ізоляції даної категорії молоді, підвищення рівня її соціальної активності та подолання негативних стереотипів їх сприйняття.

Світові тенденції початку XXI сторіччя характеризуються відмовою від вживання термінології, що має дискримінаційне забарвлення, де понятійною основою є фіксація аномальності: «інвалід», «сліпий», «глухий» тощо. Міжнародними нормативно-правовими документами останніх років інвалідність визнана саме соціальною проблемою. Серед пріоритетів слід виділити такі: оптимізація умов інтеграції в суспільстві осіб з особливими потребами, особливо, майбутніх випускників шкіл, бо при переході до самостійного життя вони стикаються з істотними перешкодами.

Вищезначеним зумовлена й переорієнтація уваги саме на взаємодію із навколишнім середовищем людей, які мають інвалідність. Адже, нереалізація ними своїх потенційних можливостей, знижує й потенціал суспільства.

Метою даної статті є аналіз ролі ідентифікації в процесі інтеграції молоді з особливими освітніми потребами в соціум.

У міжнародних правових документах загальнозживаним є термін «діти з особливими потребами». Він стосується тих дітей і молодих людей, чиї потреби залежать від різної фізичної недостатності...» [2, с. 9], що, в свою чергу, вимагає додаткових ресурсів: персонал (для надання допомоги), матеріали (допоміжні засоби), фінансові асигнування для отримання додаткових спеціальних послуг [3].

У наукових джерелах проблема соціальної інтеграції молоді з особливими потребами викликає багато дискусій щодо засобів її вирішення. Особливого значення набуває вивчення впливу особливостей розвитку на комунікацію з юнацькою середовищем. Проблеми адаптації, породжувані особливим соціокультурним статусом осіб з обмеженими фізичними можливостями, досліджували вчені багатьох країн. Однак, відчутним є дефіцит робіт, спрямованих на розробку саме соціально-психологічних аспектів адаптації в суспільстві осіб з обмеженими фізичними можливостями в цілому і специфіки взаємодії молоді з особливими освітніми потребами з юнацьким оточенням.

При розмаїтті наукових підходів до визначення поняття «інтеграція в соціум», простежується єдність у розумінні того, що саме в суспільному середовищі відбувається становлення особистості. Здорові стосунки на ранніх етапах життя створюють основу для взаємодії з навколишнім світом. Деструктивні ж міжособистісні відносини призводять до формування дисфункціональної ідентичності [4]. Разом з тим, загальноновизнаним є положення про те, що обмеження життєдіяльності і соціальної активності людини пов'язані не з первинним порушенням, а з «соціальним вивихом» - порушенням соціальних функцій [5; 6].

Найважливішим механізмом соціального становлення є ідентифікація, що виявляється в прийнятті індивідом соціальної ролі, усвідомленні групової приналежності, формуванні відповідних установок. Це - процес і результат самоототожнення з людиною, групою, образом на основі емоційного зв'язку, а також включення їх у свій внутрішній світ, прийняття як власних норм, цінностей - неусвідомлюване проходження зразкам, дозволяє подолати власну слабкість і відчуття неповноцінності. Ідентифікація забезпечує взаємний зв'язок індивідів у соціальній групі, створює спільність на основі вживання й співвідчування. Ідентифікація – центральний механізм формування здатності Я-суб'єкта до саморозвитку, що особливо актуально в юнацькому віці.

Примиритися зі своїми фізичними вадами важко в будь-якому віці, але особливо в юності – в період, орієнтований на майбутнє, що розмежує дитинство і дорослість, період особистісного та професійного самовизначення, прийняття моральних переконань, соціальних ролей [7]. При взаємодії

з навколишнім середовищем у такої молоді людини, виникає конфлікт, який може стати рушійною силою психічного розвитку особистості (якщо перемагає особистість та підіймається на більш високий рівень розвитку). В іншому ж випадку виникає поглиблення у хворобу. Нездатність вирішувати повсякденні завдання, що не становлять труднощів для здорових людей, призводить до розчарування. При цьому й соціальне оточення, переважно демонструє жалість, незрозуміння, розгубленість, страх. У результаті, між людиною і суспільством виникає бар'єр, підтримуваний з обох сторін. По-перше – стереотипами про інвалідність і неможливості повноцінного існування, а по-друге – відгородженням самих інвалідів від суспільства через страх бути незрозумілим, осміяним, неприйнятним [7]. Варто відзначити, що психологічне обґрунтування необхідності створення спеціальних умов для інтеграції осіб з особливими потребами в суспільстві, саме як двовекторність процесу з обов'язковою зустрічній активністю як самих людей з інвалідністю, так і суспільства належить В. Гудонісу [8].

Враховуючи вищесказане, основними векторами ідентифікації молоді з особливими освітніми потребами представляються наступні:

- 1) образ пасивної інвалідності, формований під впливом переважаючих стереотипів суспільного сприйняття інвалідів та інвалідності;
- 2) образ соціальної успішності - через персоналії людей, успішно самореалізуватися в різних сферах, маючи обмежені фізичні можливості.

З метою виявлення особливостей зазначених векторів ідентифікації молоді з особливими освітніми потребами нами проведено дослідження, яке складається з двох частин.

По-перше – визначення особливостей ставлення старшокласників загальноосвітніх шкіл до осіб з особливими освітніми потребами.

По-друге – експертна оцінка процесу соціально-психологічної адаптації осіб з особливими освітніми потребами в юнацькому середовищі. Перша частина дослідження проводилася в 2012-2013 р.р. на базі трьох шкіл міста Запоріжжя. Вибірка складалася з 53 умовно здорових старшокласників (31 юнака і 23 дівчат) – представників юнацької середовища осіб з особливими освітніми потребами.

Для виявлення особливостей ставлення старшокласників загальноосвітніх шкіл до осіб з особливими освітніми потребами, нами був складений опитувальник «Готовність до взаємодії», який був запропонований учням 10-х класів.

В ході даного опитування були отримані наступні результати. Зустрічі опитаних з людьми, що мають фізичні обмеження, переважно (у 81,3%), відбувалися на вулиці, кіно чи ЗМІ, тобто носили формальний характер.

Уявлення про людей, що мають інвалідність, характеризуються недовірою до їхніх можливостей: така людина «обмежений у фізичній і соціальній діяльності» (28,63%), «не зможе повноцінно самореалізуватися в суспільстві і в житті в цілому» (52,41%), це «трагедія, важкий тягар» (14,31%).

Переважаючи почуття по відношенню до них – жалість (28,63%), співчуття (14,31%), незручність (19,05%), поблажливості (17,25%). «Виникає бажання допомогти» – у 19,05%, розуміння того, що «йому важче, ніж мені» (9,35%). Проте ж пріоритетом вважають надання саме фінансової допомоги (90%).

Звертає на себе увагу той факт, що якщо до інтегрованого навчання, в цілому, позитивно ставиться більшість опитаних, то лише третина з них, дійсно бажали б навчатися з дітьми-інвалідами в одному класі.

Показовим, також є і те, що переважна більшість (90%) опитаних молодих людей відкидає для себе можливість більш близьких соціальних взаємин з партнерами, які мають фізичні вади.

Опитування підтвердило результати наших попередніх досліджень щодо існування стійких стереотипів про обмеженість можливостей в цілому і, особливо – соціальних перспектив даної категорії молодих людей.

На підставі представлених результатів можна зробити висновок про переважання в юнацькому середовищі стереотипного негативного ставлення до людей з особливими освітніми потребами. Представники юнацтва мають недостатньо інформації про проблеми та потенційні можливості однолітків з інвалідністю, хоча майже всі, так чи інакше, зустрічалися з ними. Більшість респондентів ще не готові повноцінно взаємодіяти з такими людьми як з рівноправними партнерами, сприймаючи їх через призму стереотипного образу «пасивної інвалідності». Це, безсумнівно, негативно впливає як на ставлення молодих людей з інвалідністю до себе і до світу, так і на перспективи соціальної інтеграції в цілому.

Вищесказане свідчить про недостатність виховання, як в школі, так і у суспільстві в цілому толерантного ставлення до людей з обмеженими фізичними можливостями, відсутність об'єктивної інформації про специфіку їх потреб, обмеженнях, пов'язаних з інвалідністю та способи їх подолання в процесі самореалізації в різних сферах життєдіяльності суспільства. Все це закріплює в сприйнятті суспільством, і самосприйнятті представників даної соціальної групи саме як інвалідів - пасивних, нездатних до активного і повноцінній участі в житті суспільства.

Друга частина дослідження векторів ідентифікації молоді з особливими освітніми потребами передбачала одержання експертної оцінки з даного питання. В якості експертів було вирішено залучити людей (віком 35-45), які відносяться до категорії осіб з особливими потребами із числа соціально успішних осіб, які мають інвалідність (I або II групи), проте подолали наявні бар'єри й труднощі і досягли істотних успіхів у професійній та громадській діяльності.

Для реалізації зазначеної мети ми розробили анкету «Ваше життєве кредо». Анкетування проходило в он-лайн режимі.

Як впливає з отриманих результатів, дієвість мотивації соціального успіху пов'язана з розвитком здатності до соціального пізнання, точної оцінки ситуації та адекватного вибору стратегії поведінки, тобто соціальної компетентності, заснованої на комплексі особистісних, інтелектуальних, комунікативних рис, які визначають готовність до конкурентоспроможності в соціальному середовищі

Так, серед особистісних якостей, які необхідно розвивати в собі для того, щоб самореалізуватися в суспільстві, експерти назвали наступні:

- Високий рівень розвитку комунікативних навичок (74,8%);
- Ерудованість (54,3%);
- Вміння бути гнучким (54,3%);
- Гарне почуття гумору (31,5%);
- Лідерські якості (31,5%);

Бажання не тільки приймати, але і надавати іншій допомога (27,4%). Цікаво, що більше половини опитаних (54,3%) відзначили, що можливість отримати освіту в загальноосвітній, а не спеціальній школі забезпечує інтеграцію в загальноосвітній середовищі, розвиток загальнообов'язкових, і особливо – соціальних навичок нарівні з однолітками.

Більшість опитаних (90,1%) охарактеризували свої стосунки з однокласниками як дружні. Це свідчить, з одного боку, про позитивний характері їх навчально-виховного середовища, доброзичливості, розумінні з боку однокласників, а з іншого – про значущість розвитку комунікативних навичок, що забезпечують можливість встановлення оптимальних соціальних відносин, адаптації в суспільстві.

Великого значення, виходячи з думок експертів, набуває професійне самовизначення (54,3%), а також використання адекватних засобів професійної самореалізації. В їх числі – з одного боку – налагодження оптимальної взаємодії з членами професійного колективу (54,3%), з іншого ж – володіння навичками використання сучасних спеціалізованих технічних засобів (74,8%).

Основною метою, яку ставили перед собою опитані в юнацькому віці, була максимальна самореалізація в усіх сферах життєдіяльності. Це, на наш погляд, свідчить про те, що основою соціальної успішності є цілепокладання – здатність до постановки конкретних цілей на майбутнє та визначенню ефективних засобів їх досягнення. Тут експерти також акцентували увагу на важливості оволодіння сучасними технічними засобами, спрямованими на подолання бар'єрів, пов'язаних з наявними фізичними вадами.

На завершення відзначимо, що словосполучення «запорука успіху» опитані для себе визначають по-різному, але якщо узагальнити отримані результати по цьому пункту, то можна зробити висновок про те, що в основі успішності людей, що мають фізичні обмеження – необхідність мати життєве кредо:

- «Рухатися вперед і ні за що не зупинятися»;
- «Намагатися вести повноцінне життя, долаючи фізичні обмеження»;
- «Ставити цілі і досягати їх»;
- «Аналізувати і враховувати досвід інших»;
- «Наслідувати приклад тих, хто домогся успіху, аби самому стати схожим на них».

Таким чином, виходячи з результатів аналізу думок експертів, облік досвіду подолання обставин, спадкування прикладів і ідентифікацію з успішними представниками схожого досвіду, можна вважати одними з основних факторів, що роблять позитивний вплив на процес інтеграції молоді з особливими освітніми потребами в суспільство.

Підсумовуючи результати дослідження ролі ідентифікації в процесі інтеграції молоді з особливими освітніми потребами в суспільство, можна зробити наступні висновки.

Соціальна стереотипізація, домінування в суспільстві образу «пасивної інвалідності» негативно впливає як на сприйняття людей з інвалідністю соціумом, так і на їх самосприйняття, що перешкоджає соціальним взаєминам.

Якщо стереотипне сприйняття оточуючими як «неповноцінного» закріплює негативне сприйняття молоддю людиною навколишнього світу і себе в ньому, то ідентифікація з успішними носіями схожого досвіду матиме позитивний вплив на перспективи соціально-психологічної адаптації та інтеграції в суспільство молодих людей з особливими освітніми потребами. Ідентифікацію з успішними представниками схожого досвіду, можна вважати засобом розвитку позитивної Я-концепції, розширення можливостей соціальної взаємодії і самореалізації, підвищення впевненості в собі представників даної категорії молоді, особливо – щодо можливості самореалізації та досягнення соціального успіху.

Виходячи з вищесказаного, набуває великого значення ознайомлення молоді з особливими освітніми потребами із прикладами досягнення високого рівня особистісної, професійної самореалізації в різних сферах життєдіяльності людьми, які, незважаючи на те, що вони й відносяться до категорії «осіб з особливими потребами», знайшли способи подолання наявних проблем і складнощів. Доведено нагальність підвищення готовності до взаємодії як молодих людей з особливими освітніми потребами, так і представників юнацької середовища.

Список використаних джерел

1. Таланчук П. Про втілення в життя ідеї рівності // Актуальні проблеми навчання і виховання людей з особливими потребами [тези доповідей]: в 2-х ч., ч. I. – Київ: Університет «Україна», 2010. – С. 3-6.
2. Саламанская декларация. Рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями, принятые Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество. – Саламанка. Испания, 7-10 июня 1994г., Київ 2000. – с. 21.
3. Bloemers W., Hajkova V. Towards Inclusion in Europe // Frank & Timme Verlag für wissenschaftliche Literatur. – Berlin, 2006. – S. 301.
4. Hunt N. Exceptional Children and Youth / An Introduction to Special Education, Houghton Mifflin Company. – New York, 2005. – P. 516.
5. Выготский Л. Основы дефектологии [полное собр. соч.: в 6-ти т.], т. 5, Педагогика. – Москва, 1983. – С. 308.
6. Majewski T. Tyflopsychologia rozwojowa: Psychologia dzieci nievidomych i słabovidacych, Redakcja Wydawnictw Tyflogicznych PZN, Warszawa, 2002. – 350 s.
7. Анциферова Л. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысление, преобразование ситуации и психологическая защита // Психологический журнал. –1994. – Т. 15. – №1. – С. 18.
8. В. Гудонис. Основы и перспективы социальной адаптации лиц с нарушенным зрением. – Воронеж: НПО «МОДЭК», 1998. – С. 27.

References

1. Talanchuk P. Pro vtilennja v zhittja idej rivnosti // Aktual'ni problemi navchannja i vihovannja ljudej z osoblivimi potrebami [tezi dopovidej]: v 2-h ch., ch. I. – Kiiv: Universitet «Ukraïna», 2010. – S. 3-6.
2. Salamanskaja deklaracija. Ramki dejstvij po obrazovaniju lic s osobymi potrebnostjami, prinjatye Vsemirnoj konferenciej po obrazovaniju lic s osobymi potrebnostjami: dostup i kachestvo. – Salamanka. Ispanija, 7-10 ijunja 1994g., Kiiv 2000. – s. 21.
3. Bloemers W., Hajkova V. Towards Inclusion in Europe // Frank & Timme Verlag für wissenschaftliche Literatur. – Berlin, 2006. – S. 301.
4. Hunt N. Exceptional Children and Youth / An Introduction to Special Education, Houghton Mifflin Company. – New York, 2005. – R. 516.
5. Vygotskij L. Osnovy defektologii [polnoe sobr. soch.: v 6-ti t.], t. 5, Pedagogika. – Moskva, 1983. – С. 308.
6. Majewski T. Tyflopsychologia rozwojowa: Psychologia dzieci nievidomych i słabovidacych, Redakcja Wydawnictw Tyflogicznych PZN, Warszawa, 2002. – 350 s.
7. Anciferova L. Lichnost' v trudnyh zhiznennyh uslovijah: pereosmyslivanje, preobrazovanie situacii i psihologicheskaja zashhita // Psihologicheskij zhurnal. –1994. – Т. 15. – №1. – S. 18.
8. V. Gudonis. Osnovy i perspektivy social'noj adaptacii lic s narushennym zreniem. – Voronezh: NPO «MODJeK», 1998. – С. 27.